

MILAN NAKONEČNÝ- MARTINISMUS
DOKTRINA - HISTORIE – ORGANIZACE
(učení Neznámého filosofa)

CO JE ESOTERISMUS

Martinismus byl s jistým zjednodušením označen za „esoterní křesťanství“, resp. obecně za filosoficko-esoteristický systém poznání a poznávání. Vzniká tedy otázka, co je zde pojmem esoterismu míněno. Není snadné vysvětlit obsah, resp. význam tohoto pojmu, neboť ho není užíváno v jednotném významu. Řecké slovo „ésotéros“ znamená vnitřní, přeneseně též uzavřený a jeho protikladem je slovo „exotéros“, vnější, otevřený. Ve starém Řecku se esoterismem mínilo ústní vyučování, resp. učení, které bylo poskytováno jen vybraným žákům, na rozdíl od vyučování (učení), které bylo poskytováno veřejně. Některé filosofické systémy měly v tomto smyslu dvojí komunikativní rovinu: exoterní a esoterní, ve výše uvedeném smyslu. To platilo zejména pro orfický proud řecké filosofie, avšak platí to i pro jiné filosofické, resp. teologické systémy. A tak také i křesťanství má svou stránku exo- a esoterní. Esoterismus však nevystupuje jen jako problém didaktický, tj. esoterní učení je určeno pro vybrané či intelektově lépe disponované, kdežto exoterismus je učení přizpůsobené průměrné chápavosti široké veřejnosti. Pravým smyslem esoterismu není ani skrývat pravdy určené jen vybraným jedincům, u nichž je záruka, že je nezneužijí, ani nezprofanují. Smyslem esoterismu je obsáhnout a vyjádřit pravdy, které jsou nepřístupné konvenčním formám poznávání a které jsou mimo rozsah konvenčního poznání. V tomto smyslu je esoterismus jednotou nekonvenčních forem poznávání a nekonvenčního obsahu poznání. Je tedy ve svém celku něčím, co stojí za konvenčním systémem metod poznávání a obsahu poznání, tedy za konvenčními vědeckými a filosofickými systémy. Jako takový má pak esoterismus i nekonvenční způsob sdělování těchto pravd, jehož společným jmenovatelem je symbol, ať už jako jednotlivina, nebo v kontextu mystérií, mýtů, „posvátných textů“ atd. Symbol zde stojí proti konvenčnímu sdělovacímu prvku, pojmu. Tuto skutečnost můžeme vyjádřit opět schématem trigonů

Konvenční formy poznávání (vnímání a myšlení) mají svůj historický základ a vývoj, který souvisí s praktickou předmětnou činností člověka. Řečeno jinak: vnímání a myšlení člověka jsou pragmatickým výsledkem jeho činnosti a prostředkem jeho fyzického bytí. Proto, jak říká výstižně H. Bergson: rozum se vyznačuje přirozeným nepochopením života — život je totiž víc než pragmaticky pojaté bytí. Proto také „svět člověka“ je světem bytí jeho druhu a nikoli světem vůbec. Je v tomto smyslu pouze jednou z více dimenzí skutečnosti, je pouze výsekem bytí vůbec. I. Kant v tomto smyslu rozlišoval svět jevů a svět podstat: první je konstrukcí lidských způsobů poznávání, druhý, „svět o sobě“ je lidskému poznávání nepřístupný. Je-li základní formou konvenčního způsobu poznávání myšlení, resp. jeho produkt, myšlenka, je základní formou nekonvenčních forem poznávání symbol. Teprve integrací obou komplementárních forem lidského poznávání lze proniknout k podstatám, tj. k řádu, k „logu“. Konvenční formy poznávání můžeme, spolu se současnými biologickými teoriemi poznávání, nazvat „raciomorfí“; nekonvenční formy

poznávání pak, protože jejich prvkem není abstraktní pojem, nýbrž obraz (řecky „eidos“), můžeme nazvat „eidomorfní“. Vcelku pak můžeme výše uvedenou tézi o poznávání „logu“ schématicizovat opět trigonem:

Věda odhaluje praktický smysl dění (přírodního i společenského), neboť slouží praxi. Filosofie se snaží proniknout za její hranice vymezené vědeckým empirismem a klade si, nikoli jenom, ale zejména otázku smyslu dění vůbec. Smysl veškerého bytí je však transcendentní a nelze k němu proniknout ani vědeckými metodami, ani filosofií, která je v podstatě též racionální poznáváním. Esoterické poznávání směřuje k transcendentnu.

Nevyčerpává-li racionální poznávání všechny dimenze skutečnosti, jak plyne z výše uvedeného, je nutno připustit existenci transempirické skutečnosti. Každý lidský subjekt a každý objekt, který je předmětem lidského poznávání, má v tomto smyslu své transempirické dimenze. U člověka je nazýváme transcendentální, u vnějších objektů transcendentno:

Na předcházejícím schématu je naznačen zásadní rozdíl mezi vědou a esoterismem. Esoterismus vyjadřuje vztah transcendentálního subjektu a transcendentna a to jak z hlediska čistě poznávacího (gnoseologického), tak i praktického (práce na transcendentní podstatě člověka, jak ji např. realizuje spagyrie, ale i duchovní alchymie atd.). Pojem „transcendentální subjekt“ používal již I. Kant, ale ve smyslu, který zde používáme, razil tento pojem německý filosof mystiky C. du Prel na konci devatenáctého století.

Transcendentální subjekt je — obecně řečeno — souhrn těch schopností člověka, které mu umožňují rozpoznávat skrytý smysl symbolů, vystupujících např. v jeho divinačních snech, v signaturách věcí atd. Souhrnně lze hovořit o dispozicích k magickému myšlení a k magické činnosti vůbec.

Zabýváme se těmito problémy poněkud šířeji proto, abychom ukázali, že esoterismus, jak se někdy neprávem soudí, není produktem deviované fantazie, nýbrž že je plnohodnotnou formou poznávání a plnohodnotným systémem poznání.

Esoterismus je tedy založen na magickém myšlení, které není, ve srovnání s pojmově logickým myšlením, něčím inferiorním, nýbrž prostě něčím zcela jiným. Jeho předmětem je transcendentno, které není přístupné pojmově logickému myšlení a ovšem ani smyslovému vnímání, opírajícímu se o konvenčně známé smyslové orgány. Předmětem esoterismu je nadpřirozeno.

Tajemství, praví L. Benoist (1970),¹ je to, co člověk obdrží s podmínkou mlčení, o čem je zakázáno mluvit a o čem je těžké mluvit — to je, podle něho, „objektivní esoterismus“. Ale pak je tu ještě esoterismus „esenciální“ či „metafyzický“, který podává určitý obsah poznání, nesdělitelný konvenčními formami lidské komunikace. Esoterismus je tu chápán v podstatě jako jednota nekonvenčního poznání a nekonvenčního sdělování tohoto poznání. Nikoli beze zbytku mohou být esoterní pravdy komunikovány i konvenčními sdělovacími prostředky. Analogií je komunikace uměleckých artefaktů jazykem konvenčních estetických systémů. Lze tím zachytit něco z obsahu uměleckého díla, ale zdaleka nikoli jeho estetickou podstatu, tj. estetické emoce, které vyvolává. Také esoterní obsahy lze slovy jen přiblížit, nikoli vyčerpávat.

Nekonvenční pravdy jsou nejen poznávány, ale také sdělovány a mohou být ovšem plněji komunikovány jen specifickými prostředky, neboť také lidská mluvená a psaná řeč se svými gramatickými, syntaktickými a sémantickými pravidly není způsobilá komunikovat tyto pravdy. Pojmy mají totiž tento verbální základ a jsou nejen nositeli zobecněného empirického (raciomorfního) poznávání, ale mají i funkci toto poznání komunikovat. Esoterní pravdy jsou vyjadřovány symboly, jejichž systémy mají svá specifická pravidla. Řeč symbolů je řečí obrazů, za nimiž je dán jejich metafyzický (transcendentní) smysl. Mezi pojmem a symbolem stojí básnická metafora. Také myšlení v symbolech má svou vnitřní logiku a své zákony, ale k detailům zde nemůžeme jít.

Opírá-li se esoterismus o magické myšlení, je třeba dokázat, že toto myšlení je plnohodnotné. Tento důkaz, mimo jiné, podal francouzský etnolog a zakladatel strukturalistické školy C. Lévi-Strauss ve svém díle o „myšlení přírodních národů“, kde ukázal, že toto myšlení, opírající se, mimo jiné, o fyziognomický princip (což je v podstatě hermetický poznatek o signatuře věcí), je podkladem prakticky dokonalých botanických a jiných klasifikací, které svou systematičností a dokonalou diferenciací budilo úžas příslušných vědců, kteří se s ním seznámili. Magické myšlení je archaická forma poznávání z období, kdy člověk žil ještě v dokonalé jednotě se svým přírodním životním prostředím. Příroda, jak praví Saint-Martin a jiní, je plná tajemných znamení stejně jako sám život člověka, jeho tělo i duševní dění — jen je třeba umět tato znamení dešifrovat, neboť to jsou signály či symptomy, jimiž k člověku transcendentno promlouvá.

Člověk, těšící se kdysi v prehistorii své existence z dokonalé jednoty všeho bytujícího, božsky tvořivý a šťastný ve svém údělu plného a jednotného života v dokonalé harmonii se svým životním prostředím i se sebou samým, bývá nazýván „homo magus“ (člověk mág) právě pro toto své magické založení, pro svůj magický vztah ke světu. V důsledku svého pádu, jehož podstata bude ještě naznačena, se stal jen ubohým poutníkem v prachu země, z níž v potu tváře dobývá svůj chléb. Není to již tvor rozumný, nýbrž rozumující, racionalizující zlo, které s sebou přinesl na svět, do něhož byl uvržen. Je to skutečný „homo faber“ (člověk dělník), sám sobě odcizený, pracující na svém iluzorním blahobytu a žijící své neautentické bytí. Avšak může se stát „homo viator“ (člověk poutník), může být člověkem hledajícím „ztracený ráj“, tj. své autentické bytí, svou prapodstatu vydá-li se na Cestu. To jsou tři esoterní aspekty člověka, které můžeme opět vyjádřit triadou:

Kabbala vyjadřuje tuto základní dichotomii lidského bytí termíny „Adam Kadmon“ („nebeský člověk“) a „Adam Belial“ („pozemský člověk“). „Cesta“ je základním prostředkem překonání této dichotomie, tj. návratu k dokonalé jednotě života vnitřního i vnějšího. Konečným smyslem všech esoterismů je hledání božského původu člověka a cesta k němu a s tím spojená témata odcizení se člověka své původní božské podstatě (téma „pádu“), bytí v odcizeném světě a další. To je esoterní historie člověka, na níž je vybudován martinismus a k níž konvenční vědy o člověku mohou říci jen velmi málo. Jen systém tzv. analytické psychologie švýcarského psychiatra C. G. Junga vypovídá o archetypické podstatě lidského, tzv. kolektivního nevědomí a jeho vlivu na dynamiku lidského duševního života, v jehož hlubinách je stále přítomen motiv individuace, tj.

hledání a přibližování se člověka k jeho „pravému já“. Proces individuace je procesem vnitřního zrání člověka, procesem asimilace desintegrujících pocitů, ustavování vnitřní psychické rovnováhy, vyrovnávání se se „stínem“ své osoby, s impulsy svého nevědomí, ale i s archetypickým zlem, s démonickou stránkou své pudovosti. Poněkud dále pokročila tzv. psychosyntéza (R. Assagioli) a jiné metody, které vycházejí z transpersonální psychologie, inspirující se psychologickými poznatky zejména některých systémů orientálního esoterismu. Z historie člověka však oficiální vědy znají jen nepatrný časový úsek, jsou plny více dohadů, než ověřených poznatků.

Používali jsme zde slovo esoterismus i v plurálu, hovoříme o esoterismech. Máme tím na mysli esoterní systémy různých kultur. Tvoří je např. indická theosofie (zejména brahmanismus), čínské učení o „tao“, arabský sufismus, staroegyptský hermetismus, středověké západní rosekruciánství, židovská kabbala, mystérium sv. Graalu a další. Všechny tyto esoterismy mají společné jádro a vyjadřují různou řečí tytéž podstatné pravdy, řečí, která je přizpůsobena mentalitě dané rasy a zvláštnostem dané kultury. Martinismus tyto zvláštnosti plně respektuje a toleruje proto individuální cestu v rámci toho kterého skutečného esoterismu, která je subjektu této cesty nejbližší. Uvádí ho pouze na sám začátek této cesty.

Můžeme tedy shrnout, že za esoterismus označujeme nauku, jejímž obsahem jsou poznatky o transcendentnu, poznatelné a sdělitelné jen prostřednictvím transcendentálního subjektu (jehož podstatou je způsobnost eidomorfního magického myšlení a komunikování, ale i existence skrytých schopností), a jejímž smyslem je reintegrace člověka, tj. jeho návrat k prapůvodní („božské“) podstatě, k bytí, v němž je zakotven metafysický smysl jeho bytí (jako transcendentní poslání v řádu světa). Osvojení tohoto esoterismu té či oné kultury, odpovídajícího psychickému založení jedince, mu umožňuje rozpoznávat znamení jeho pravé Cesty, tj. návratu k jeho autentickému bytí.

Každý esoterní systém má svou metapsychologii založenou na transcendentálních zážitcích, v níž jsou rozeznávány různé úrovně vědomí (nadvědomí) a různé latentní psychofyzické dispozice, které mohou být „probuzeny“. Stimulace a rozvíjení těchto transpersonálních schopností je klíčem k transcendentování osobnosti jedince, které zahrnuje nejen zvláštní druhy zkušeností, ale i poznávání „vyšších hodnot“ a tím i utváření nových motivací, nových hodnotových orientací a životních postojů. Tak se uskutečňuje komplexní transformace jedince, kterou spirituální alchymie nazývala „Magnum Opus“ a kterou chápala jako „vnitřní mystický proces transmutace“, který je psychický a fyzický zároveň.

¹ Benoist L.: L'ésoterisme, Paris 1970, str. 9. Č